

- Осипова Т.А. Формирование стратегии развития многофункциональных комплексов в крупном городе: автореф. дис. ... канд. экономических наук: 08.00.05/ Татьяна Андреевна Осипова; ФГБОУ ВПО Санкт-Петербургский ГИЭУ.- С.-П., 2012. – 19 с.
- Цайдлер Э. Многофункциональная архитектура / пер. с англ. Бочаровой А. Ю.; под ред. Федосеевой И. Р. - М.: Стройиздат, 1988.-152 с.
- Черкес Б.С., Лінда С.М. Архітектура сучасності Остання третина ХХ – початок ХХІ століть: навч. посібник. - Львів: Львівська політехніка, 2010. - 384 с.
- Методические рекомендации по проектированию комплексов общественных центров. - М., 1991. - 161 с.

УДК 69.057:726.54

Лихограй В.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ НА ПРИКЛАДІ ЦЕРКОВ ХАРКОВА

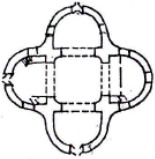
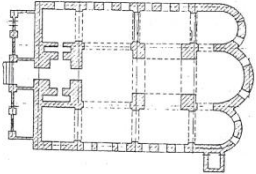
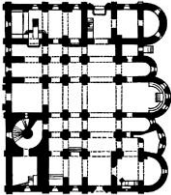

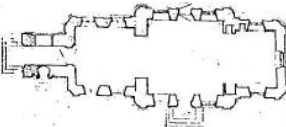
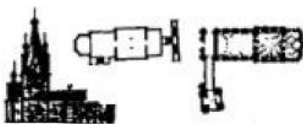
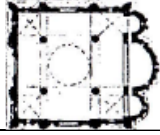

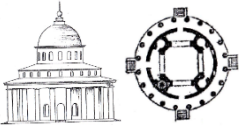
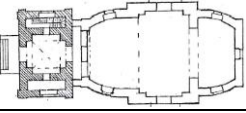

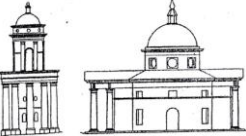

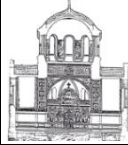

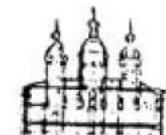
У період з кінця ХІХ початку ХХ століття, в результаті революційних заворушень та Другої світової війни, постраждала велика кількість релігійних будівель. Тільки на території Харкова, за минуле століття, з 50 православних церков більше половини зазнали втрат, а саме близько 11 храмів знищено, а 15 було або зачинено, або вони використовувались не за призначенням (різноманітні сховища, склади, виробництва та ін.) [1, 2]. Зрозуміло, що таке ставлення до церковних будівель не сприяло їх збереженню і призвело до втрат духовної та архітектурно-історичної спадщини. У 90-х роках на території України велику кількість стародавніх монастирів і сотню храмів передали під юрисдикцію Православної Церкви. Більшість з них знаходились у стані занедбаності та напівзруйнованості, частина церков потребувала, а деякі й зараз потребують професійного втручання по їх реставрації та відновленню. Слід відзначити, що під час виконання таких робіт архітектори, проєктувальники, будівельники, реставратори – вирішують ряд складних задач, про які далі буде йти мова.

По-перше, храмове будівництво значно відрізняється від цивільного, як у стильовому, так і у функціональному значенні. Аналізуючи цивільне будівництво

можливо простежити, як людство улаштовувало свої ареали, в той час, як церковна архітектура основана на філософії тернистого шляху людини до Бога, що формувалась протягом століть.

На сьогодні храмова архітектура стала об'єктом ретельного дослідження. В Україні єдиним нормуючим документом є лише ДБН В.3.2-1-2004 «Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятниках культурної спадщини», в той час як у Росії навіть виникли стандарти та норми для проєктування церков СП 31-103-99 «Здания, сооружения и комплексы православных храмов». Виходячи з цих норм, храми за функціональним призначенням класифікуються на собори, парафіяльні, монастирські, домові, кладовищенські храми, а також храми-пам'ятники, храми-усипальні і храми при установах. Крім того, церковні будинки поділяються й за іншими ознаками, головними з яких є тип будівлі (хрестово-купольні, центрально-купольні, базилікальні, стовпоподібні), будівельний матеріал несучих конструкцій (дерево, валун, цегла, білий камінь) та об'ємно-планувальні рішення (табл. 1) та ін.

Таблиця 1 – Об’ємно-планувальна типологія храмів

Планувальні рішення	1. Кільк. нав	2.1 Однонавні		1.1 Трьохнавні		1.2 П’ятинавні і більше		
	2. Кількість стовпів	Без-стовпний						
		Чотирьох-стовпний						
		Шести-стовпний і більше						
	3. Склад	3.1 Двочастинний		3.2 Трьохчастинний		3.3 Чотирьохчастинний		
								
	4. Форма	4.1 Прямокутна		4.2 Хрестова		4.3 Кругла		
								
	5. Розміщення раменів	5.1 У сх. частині храму		5.3 Прибудовані		5.2 У трапезній частині		
								
6. Розміщення дзвіниці	6.1 Окремо стояча		6.2 Прибудована		6.3 Надбудована			
								
			7.1 Вбудована		7.2 Прибудована			
7. Розміщення аспіди								
8. Розміщення хорів	8.1 Відсутні		8.2 На західній стороні		8.3 П-подібні			
Об’ємні рішення	9. Тип покриття	9.1 Поза-комарне	9.2 Ярусне	9.3 Шпилясте	9.4 Купольне	9.5 Шатрове	9.6 Чотирьох-скатне	
								
	10. Кільк. куполів	10.1 Однокупольні		10.2 П’ятикупольні		10.3 Багатокупольні		
								
	11. Кільк. поверхів	11.1 Один		11.2 З цокольным пов.		11.2 Два		
								

До того ж, архітектурно-конструктивні та об'ємно-планувальні рішення, екстер'єр та інтер'єр, організаційно-технологічні методи виконання робіт підпорядковуються не тільки державним будівельним нормам, а й церковним канонам, основними з яких є орієнтація церкви по вісі схід-захід (вівтарем на схід, а головним входом – на захід), обов'язкове вінчання храму хрестом, відокремлення вівтаря від приміщення для парафіян іконостасом. Частіше за все, храми складаються з трьох частин: бабінець, середня частина храму й вівтар (рис. 1).

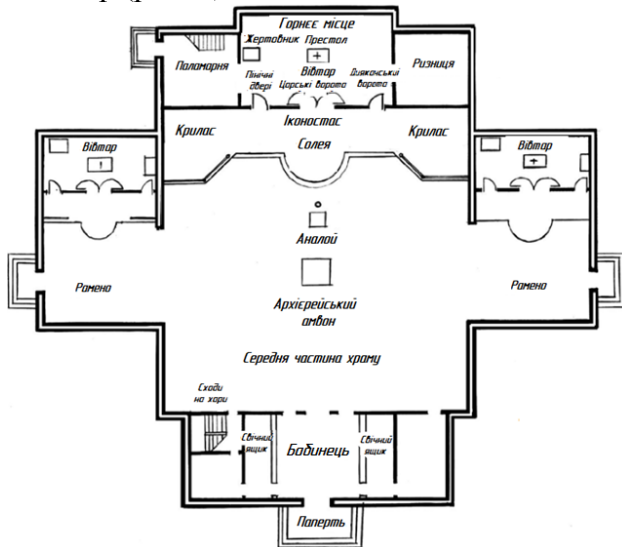

Рис. 1. Схема православного храму

Головне місце у православній церкві займає вівтар. Він, як правило, знаходиться на декілька сходинок вище за основну частину, а розміри його залежать від функціонального призначення храму. До того ж, глибина вівтаря в малих церквах і раменах повинна бути не менше 3,0 м, а в інших храмах – не менше 4,0 м. У центрі вівтаря має знаходитись квадратний престол на відстані до Царських воріт не менше 1,3 м, та не менше 0,9 м до за-престольного образу. По обидва боки від вівтаря можуть знаходитись допоміжні приміщення: північніше – паламарня, південніше - ризниця. Перед вівтарем, на одному з ним рівні, знаходиться солея шириною не менше ніж 1,2 м. Навпроти північних і південних воріт іконостасу розта-

шовані місця для читців і співаків - криласи. Криласи є бічними продовженнями солеї. Бабінець, у свою чергу, слугує приміщенням, що випереджує вхід до храму [3-5].

Таким чином, починаючи нове будівництво або відновлення православного храму, неможливо обмежуватись лише існуючими державними будівельними нормами та правилами, забуваючи про канони церкви, які показують біблійне уявлення про буття і всесвіт. Адже, згідно з християнською філософією, кожна церква – це вмістилище самого Святого Духа.

По-друге, з плином часу, проектна та технічна документація багатьох напівзруйнованих храмів, з різних причин, була втрачена. З урахуванням того, що кожна церква являється унікальним історичним пам'ятником архітектури, вирішення будь-якого питання стосовно відновлення конструкцій та частин будівлі достатньо специфічний і трудомісткий процес. Спеціалістами витрачається значна кількість ресурсів на відтворення конструктивних рішень та методів виконання робіт, які знаходили широке застосування у храмобудівництві протягом століть. Особливе місце, при відбудові храму, займає відтворення зруйнованих бань. Як показує практика, конструкції куполів, які залишились, досить часто не придатні для реставрації, тому приймається рішення повної їх заміни. У результаті дослідження історико-бібліографічних та історико-графічних матеріалів реставраторам, архітекторам і будівельникам вдається відновити розміри і виконати проекти даної частини церкви, яка є одними з найскладніших елементів храму, що додають їм урочистість і монументальність. Так, наприклад, для уточнення відміток висот дзвіниці, барабану та бані Свято-Дмитрівського храму в м. Харкові станом на 1896 рік, була виконана графічна реставрація (рис.2). Методика комп'ютерного моделювання, а також способи накладення проектних зображень на існуючі фотознімки дали можливість більш точно визначити загальні параметри будівлі [6, 7].

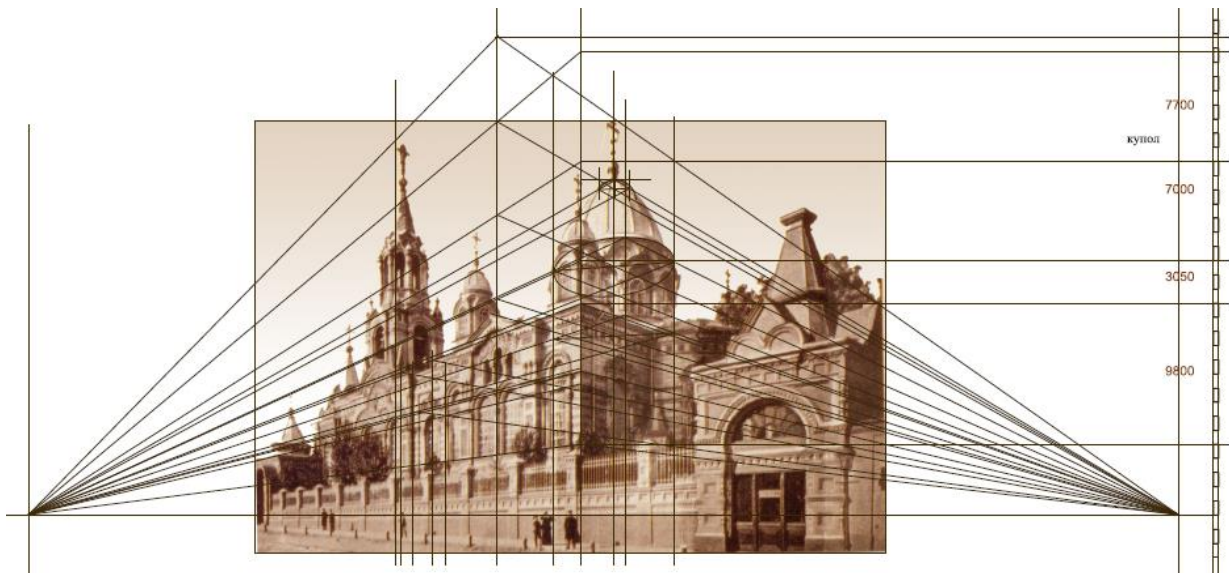

Рис. 2. Уточнення висотних відміток бані векторним способом Свято-Дмитрівського храму станом на 1896 р., м. Харків

Також слід зазначити, що в умовах ремонтно-будівельних робіт не завжди вдається використовувати методи виконання робіт характерні для нового будівництва. Прикладом нетипових організаційно-технологічних рішень по відновленню оздоблення та розпису основного куполу є церква Олександра Невського в м. Харків (рис. 3, а). Реставраторами та будівельниками була запропонована наступна послідовність виконання робіт: демонтаж купольної частини храму на рівень землі, закриття ізоляційним матеріалом утвореного отвору у будівлі, виконання оздоблювальних робіт купольної частини, монтаж купольної частини з використанням спеціальних стропуючих засобів (розстропування виконувалось з внутрішньої частини куполу). Для монтажних робіт використовувався пневмоколісний кран, розміщення якого в умовах існуючих міської забудови викликало ряд труднощів. При реставрації найбільш складними є роботи по відтворенню зовнішнього та внутрішнього оздоблення. Так, наприклад, для відновлення стін (закладення раковин, тріщин) замість відсутньої цегли у Пантелеймонівській церкві в м. Харків (рис. 3, б), застосовувалась нова, спеціально для цього виготовлена цегла за старими характеристиками – розмірами 26x13x7 см [8].

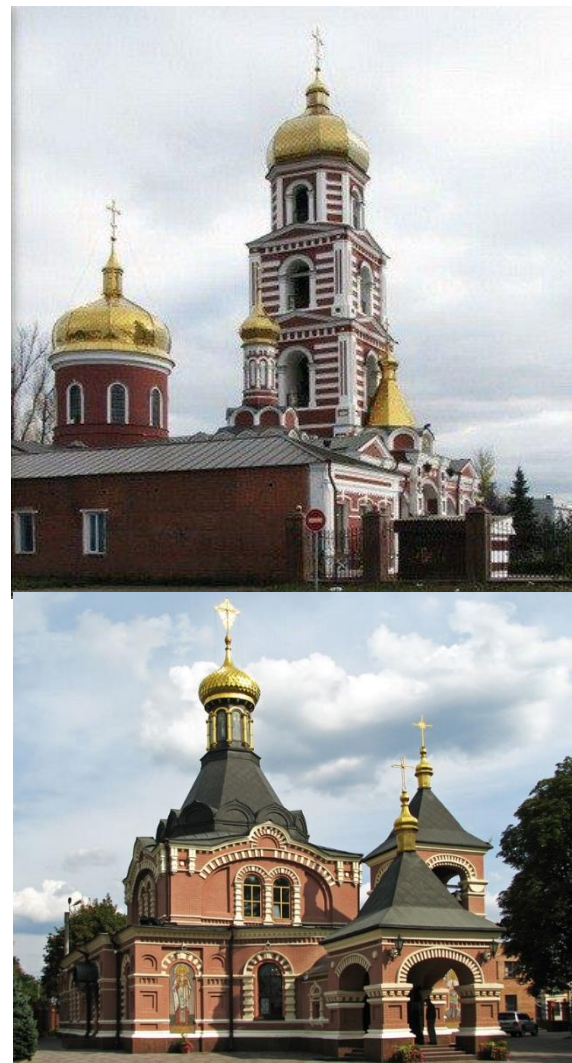

Рис. 3 - Відновлені церкви Харкова
а - Пантелеймонівська церква,
б - церква Олександра Невського

Таким чином, застосування нестандартних спеціально розроблених рішень для кожного об'єкта сприяє більш точному і коректному відтворенню втрачених конструктивних елементів і оздоблення храмів. Використання сучасних технологій та новітній парк машин і обладнання дозволяє скоротити терміни реставрації, зменшити трудомісткість та собівартість будівельно-ремонтних робіт.

Ще одне важливе питання, яке не варто залишати осторонь, пов'язане з матеріалами для проведення реставрації пам'яток архітектури, і зокрема - церковних будівель. Основні вимоги до реставраційних матеріалів наступні: їх сумісність (механічна, фізична, хімічна тощо) із стародавніми будівельними матеріалами; реверсивність (зворотність), здатність до видалення; відсутність шкідливої післядії (наслідків застосування) на пам'ятку [9]. Виникнення цих вимог обумовлене тим, що при проведенні неякісної реставрації, при необхідності внесення якихось змін у зв'язку з новими історико-архівними дослідженнями або, з плином часу, з'явилися більш досконалі реставраційні технології – застосовані раніше реставраційні матеріали повинні бути видалені з об'єкту без його псування. Яскравим прикладом є сучасні фарби, призначені для декоративно-захисної обробки фасадів, орієнтовані на експлуатацію протягом 10-20 років і навіть у несприятливих екологічно-кліматичних умовах. А для храму, скажімо, побудованого у XVII - XIX столітті, це недопустимо, оскільки маючи високу адгезію до основи, в разі необхідності, видалити її з поверхні стін можливо лише разом зі штукатуркою.

Інша особливість реставрації - збереження історичної достовірності (автентичності) храму. Для фасадів церковних будівель був характерний м'який колорит, що отримувався в результаті розведення вапном мінеральних пігментів, так званих «земель», які добувались кар'єрним способом. Що стосується сучасних зовнішніх покриттів, то в своїй більшості вони відрізняються ненатуральними тонами кольо-

рів, які надають фарбам синтетичні пігменти. Крім того, враховуючи різницю в ступені паропроникності матеріалу оригіналу і ремонтних сполук, при негативних зовнішніх температурах, всередині зразка буде зростати надлишковий тиск, що призведе до відриву зовнішньої плівки разом з поверхневими шаром керамічної основи. Очевидно, що головна специфіка реставраційних матеріалів - в суперечливості вимог, яким вони повинні відповідати. Для того щоб зрозуміти, наскільки властивості того чи іншого реставраційного матеріалу збалансовані і сумісні з історичними матеріалами пам'ятника, необхідно провести доскональний аналіз складу і переконатись в тому, що дана суміш або фасадне покриття дійсно відповідає завданням реставрації певного об'єкту.

Отже, для реставрації потрібні матеріали, які, по-перше, не заподіють шкоди пам'ятці, по-друге, маючи на увазі вік історичної споруди і вартість реставраційних робіт, будуть зберігати свої властивості протягом мінімум 100 років.

На основі виконаного аналізу можна зробити висновки, що на сьогоднішній день справи у сфері відновлення та збереження церковних об'єктів мають позитивну тенденцію. З роками збільшується кількість відновлених храмів, не лише силами парафіян, а й спеціалістами в області реставрації. Зі сторони держави удосконалюються нормативні документи, стають більш жорсткими вимоги до збереження пам'ятників архітектури. Новітні комп'ютерні й автоматизовані комплекси, сучасні машини та механізми сприяють не тільки спрощенню процесу відтворення первісного вигляду релігійної будівлі, а й призводять до оптимізації основних техніко-економічних показників: тривалість, трудомісткість та ін. До того ж, зі збільшенням кількості повернутих до життя храмів, пропорційно зростає і досвід архітекторів, проектувальників та будівельників, що сприятливо відображається на якості та доцільності прийнятих рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодин В.А. Ерошкина Е.А., Храмы Слобожанщины. Формирование архитектурно-художественных и градостроительных традиций. – Харьков: РИП «Оригінал», - 1998, 184 с.: ил.
2. Ібрагімова А.Р., Дюкарев В.П. Твій Храм. – Х.: Факт, 2005 – 232 с.: іл.
3. Возняк, Е. Р. Архитектура православных храмов на примере храмов Санкт-Петербурга: учеб. пособ. / Е. Р. Возняк, В. С. Горюнов, С. В. Семенов; СПбГАСУ. – СПб., 2010. – 80 с.
4. СП 31-103-99 «Здания, сооружения и комплексы православных храмов», /АХЦ «Арххрам». - М.: 1999. – 38 с.
5. Православные храмы. В трех томах. Том2. Православные храмы и комплексы: Пособие по проектированию и строительству (к СП 31-103-99). МДС31 - 9.2003/АХЦ «Арххрам». - М.: ГУП ЦПП, 2003
6. Моїсеєнко С. О. Проект восстановления и реконструкции Свято-Дмитревской церкви по ул. Полтавский Шлях в г. Харьков: дипл. робота. Харківський національний університет будівництва та архітектури, Харків, 2007. – 39 с.
7. Савйовський В.В., Болотських О.Н. Ремонт и реконструкция гражданских зданий.- Х.: ВАТЕРПАКС, 1999. – с. 288
8. Гончаренко Д.Ф., Новгородов В.Е., Колодяжний С.В. «Восстановления православных церквей Слобожанщины» // Академія будівництва України, вип. № 6, 1999 р., ст. 65-71
9. ДБН В.3.2-1-2004 Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятниках культурної спадщини. – К., 2005. – 123 с.

УДК 711.4.

Целуйкіна О.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ЕТНО-РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ХАРКОВА

Початковим періодом виникнення міста Харкова вважається період з другої половини XVII до кінця XVIII ст., в цей час відновилося активне заселення Слобідських земель, з Право- і Лівобережної України, котра була тоді під польським урядом. До цих земель переселилася велика купа українців. Вони поосаджували багато міст, слобод, сіл і хуторів, котрі власне й склали з себе Слобідську Україну, або інакше – Слобідські козацькі полки з полковими містами: Харківський, Охтирський, Сумський, Ізюмський і Острогозький. Соціальний устрій слобідсько-українського суспільства нагадує Гетьманщину, бо була загальна основа утворення суспільних станів у всього народу. Тут жили козаки, разом з ними приходили «пашенные мужики», міщани. Не було тільки шляхти, але були козацькі старшини [1].

Переселенці цілком перенесли у Слобожанщину свій національний український побут і виявили його у всіх сторінках

свого життя, маючи свої українські звичаї, свою національну самосвідомість. Тодішня парафія була живою народною силою, вона утворювала так звані церковні братерства із школами та шпиталями. Церковні братерства – національно-релігійні організації українського православного народу. Братерства були дуже розповсюджені, вони боронили православну віру, підтримували освіту, допомагали бідним, убогим [2]. Братство при Харківській церкві Різдва існувало вже у 1678 р. Братства були при Благовіщенській церкві по Титаревій вулиці, при Дмитриєвській церкві по перепису 1732 р., при Троїцькій церкві на Юрченковій вулиці, при Михайлівській церкві з 1711 р. У тісному зв'язку з братерствами, а іноді й самостійно, існували при церквах і парафіях так звані шпиталі, себто приюти для убогих, старих і калік. При Троїцькій церкві у Харкові був шпиталь при братстві, згадується шпиталь і при Успенському соборі, були вони напевне і при других церквах [2].